

УДК 376-054.62(477)

НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ В УКРАЇНІ: СТАН ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

© Сепаненко І., Дебич М., 2017

Ірина СТЕПАНЕНКО

доктор філософських наук, професор,
завідувач відділу інтернаціоналізації
вищої освіти Інституту вищої освіти
НАПН України

Марія ДЕБИЧ

кандидат педагогічних наук, доцент,
с. н. с., провідний науковий
співробітник відділу
інтернаціоналізації вищої освіти
Інституту вищої освіти НАПН України

Ключові слова: іноземні студенти, міжнародні студенти, інтернаціоналізація вищої освіти, нормативно-правова база, стратегія інтернаціоналізації вищої освіти.

У статті проаналізовано вхідну та вихідну мобільність в Україні. Визначено фактори, які сприяють залученню іноземних студентів на навчання. Наведено позитивний приклад Польщі щодо залучення іноземних студентів на навчання. Виявлено проблеми (велика кількість служб і документів, які регулюють питання навчання іноземних студентів; недостатнє стратегічне планування розвитку вищої освіти та її інтернаціоналізації; недостатність інформаційного, маркетингового і рекламного забезпечення для рекрутингу іноземних студентів) та запропоновано їх вирішення щодо залучення іноземних студентів на навчання до українських закладів вищої освіти

Постановка проблеми та її актуальність. Залучення іноземних студентів на навчання до національних закладів вищої освіти завжди було важливою складовою міжнародної діяльності у сфері вищої освіти. Із самого початку свого виникнення університети формувалися як міжнародні освітні центри із значною часткою іноземних студентів. У ХХ столітті цей напрям розвитку міжнародної складової освіти набув особливого значення. Іноземні студенти почали розглядатися як майбутні агенти бажаних з позиції приймаючих країн змін (як це було у випадку з СРСР і США), як важливе джерело примноження їхнього людського капіталу (у випадку, коли талановиті студенти залишалися у приймаючій країні після закінчення навчання), як джерело залучення додаткових коштів в умовах масовізації вищої освіти і зниження можливостей національних урядів фінансувати цю сферу в належному обсязі тощо.

На початку ХХІ століття збільшення кількості іноземних набула характеру цілеспрямованої державної політики. При цьому одним із визначальних чинників стали процеси глобалізації. У контексті глобалізації у сфері вищої освіти набула актуальності орієнтація на різноманітні цінності і способи життя, а саме: здатність підтриму-

вати зв'язок і досягати порозуміння з представниками різних культур, спроможність адекватно реагувати на нові вимоги перманентно мінливого ринку праці, бути уважними до екологічних і соціальних наслідків споживацтва, приймати відповідальні політичні рішення. Враховуючи таке визначальне значення чинника глобалізації, проблеми і перспективи навчання іноземних студентів в Україні потрібно розглядати в глобальному контексті з притаманними йому тенденціями загальноцивілізаційних трансформацій, політичними, економічними, соціальними, культурними подіями, вимогами і викликами.

Глобалізація стала найбільш фундаментальним викликом для вищої освіти і зумовила її інтернаціоналізацію як релевантну відповідь на цей виклик. У контексті розвитку інтернаціоналізації вищої освіти залучення іноземних студентів на навчання почало розглядатися вже не як самостійний сегмент міжнародної діяльності, а як складова комплексної стратегії, інтегрованої в інституційне лідерство, що невідривно пов'язана із усіма іншими її складовими, такими, як академічна мобільність, інтернаціоналізація освітніх програм і цифрове навчання, розвиток міжнародного співробітництва і партнерства. В Україні таке комплексне та інтегративне бачення роботи з іноземними студентами ще не сформувалося ані на теоретичному, ані на практичному рівні.

Інтернаціоналізація вищої освіти України обумовлена цілеспрямованою державною політикою щодо європейської інтеграції та реформування вищої освіти. Її важливими віхами стали такі події, як підписання Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС, Угоди про асоційоване членство України у восьмій Рамковій програмі ЄС з наукових досліджень та інновацій «Горизонт 2020», Стратегія сталого розвитку «Україна-2020», прийняття нових законів України «Про вищу освіту» і «Про наукову і науково-технічну діяльність», запровадження Національної рамки кваліфікацій та інших інструментів Болонського процесу.

Різні аспекти інтернаціоналізації вищої освіти – академічна мобільність, стратегії інтернаціоналізації зарубіжних країн, програми спільних / подвійних ступенів, культурно-гуманітарний аспект інтернаціоналізації та ін. – висвітлені в публікаціях науковців відділу інтернаціоналізації вищої освіти Інституту вищої освіти НАПН України [1–3; 5].

Мета і завдання статті. Здійснити аналіз проблем навчання іноземних студентів у закладах вищої освіти України та внести пропозиції щодо поліпшення залучення іноземних студентів на навчання.

Виклад основного матеріалу. Аналіз поставленої проблеми доцільно розпочати з визначення ключових термінів. Дослідники використовують два основні поняття: *іноземні студенти (Foreign students)* – студенти, які не мають громадянства країни, у якій навчаються, і *міжнародні студенти (International students)* – студенти, які попередню освіту здобували в іншій країні [6]. В нашій статті ми будемо використовувати ці поняття як синоніми, що припустимо на етапі постановки проблеми, хоча при більш детальному і поглибленому аналізі їх доцільно розрізняти.

Залучення на навчання іноземних студентів є однією із найважливіших складових інтернаціоналізації вищої освіти. В усьому світі кількість студентів, які навчаються за кордоном, постійно зростає. За останні 10 років кількість міжнародних студентів у світі практично подвоїлась і складає 4,1 млн (2016) осіб, а в Європі вона становить майже 1,6 млн. До 2025 р. у світі передбачається зростання кількості міжнародних студентів до 8 млн, що призведе, як очікується, до збільшення ринку праці у сфері вищої освіти майже вдвічі [8]. Таким чином, міжнародна освіта перетворюється з елітної у масову.

В Україні кількість іноземних студентів також постійно зростає. Якщо у 2009 р., відповідно до даних ЮНЕСКО, кількість іноземних студентів в Україні становила 35 780 осіб, то в 2016 їх нараховувалося вже 64 006 із 147 країн світу. Наведемо дані

про кількість іноземних студентів у ЗВО України за попередні роки: 2011 – 53664; 2012 – 60480; 2013 – 69969; 2014 – 63172; 2015 – 63906. Найбільше іноземних студентів навчається у таких містах: Харків – 20925, Київ – 12950, Одеса – 6 972, Дніпро – 3046, Запоріжжя – 2325, Тернопіль – 2317, Вінниця – 2284, Івано-Франківськ – 2282, Полтава – 1787, Львів – 1783 (станом на 01.01.2016) [9]. До топ-10 країн – постачальників іноземних студентів входять: Азербайджан – 9316; Індія – 7746; Туркменістан – 6545; Марокко – 4602; Грузія – 3596; Нігерія – 3429; Йорданія – 2461; Узбекистан – 2202; Китай – 2082; Єгипет – 1955. Кількість ЗВО, у яких навчаються іноземні студенти, становила 185 у 2015–2016 н. р., а в 2016–2017 н. р. – 228. Середня плата за навчання на підготовчих курсах – 1000 дол., навчання в університеті – 2000 дол., вищою є плата за навчання на медичних факультетах – 3500 дол. За галузями навчання до трійки лідерів входить медицина – 28,7% від загальної кількості; менеджмент – 4,6%, стоматологія – 4,5% [11]. Значною мірою українська освіта зберігає свою привабливість для іноземних студентів за рахунок відносно низької плати за навчання і відносно низьких витрат на проживання у країні. Для того щоб зберегти свою конкурентоспроможність у майбутньому, необхідно, безумовно, піднімати якість освітніх послуг і ексклюзивність освітніх програм.

За останні роки українські ЗВО втрачали одні ринки міжнародної освіти та замість них знаходили нові. Наприклад, частка студентів з Малайзії та Ірану радикально зменшилась, оскільки малайзійський уряд припинив визнавати дипломи українських медичних ЗВО. Кількість туніських студентів зменшилась, адже для них більш привабливими стали румунські університети, які почали відкривати франкомовні програми. Також впала частка росіян та молдован, останні також переорієнтувалися на румунські ЗВО після вступу Румунії до ЄС. Водночас радикально збільшилась частка студентів з Туркменістану та Азер-

байджану. Україні і українським закладам вищої освіти дуже важливо постійно працювати над правильним визначенням своїх перспективних цільових груп і цільових країн. При цьому, за визнанням експертів, найбільш ефективний спосіб залучення іноземних студентів на навчання – це особисті контакти і позитивні відгуки тих, хто проходить чи пройшов навчання, на другому місці по залученню перебувають рекрутингові агентства, причому не завжди найбільш великі і міжнародно визнані, а вже третє місце посідають такі рекламні заходи, як освітні виставки за кордоном та інше.

Кількість українців, які навчаються в іноземних університетах, станом на 2014–2015 н. р. становила 59 648 осіб. Серед найбільш бажаних для навчання країн, як і раніше, залишаються Польща, Німеччина, Росія, Канада, Італія, Чехія, США, Іспанія, Австрія, Франція та Угорщина. Динаміка зростання з 2009 по 2015 роки склала 129%. Якщо порівнювати два останні роки, то приріст складає майже 29% або ж 13 266 осіб. Причому дві третини цього приросту склали саме українці, які навчаються в польських університетах. Вони показали найбільш стрімке збільшення, як в абсолютному, так і відносному показниках, – з 14 951 до 22 833 осіб. Також значний відносний та абсолютний приріст українських громадян на студіях демонстрували канадські, чеські та італійські університети [4]. Усі наведені цифри свідчать про те, що ринок надання освітніх послуг іноземним студентам постійно зростає. Водночас зростає і конкуренція на цьому ринку. Зацікавленість урядів і університетів у залученні іноземних студентів зумовлюється такими факторами:

- іноземні студенти є важливим джерелом надходження додаткових коштів, що є дуже важливим в умовах зменшення можливості урядів фінансувати вищу освіту внаслідок її стрімкої масовізації;
- залучення до країни на навчання активної і талановитої молоді, яка після успішного закінчення ЗВО може прийти на ринок праці, є важливим в умовах ста-

ріння населення і зменшення його працездатної висококваліфікованої частки;

- розвиток міжнародного сектору вищої освіти може об'єктивно сприяти підвищенню її якості за рахунок розроблення і впровадження нових конкурентоспроможних навчальних курсів і освітніх програм;

- залучення на навчання іноземних студентів може сприяти покращенню міжнародного іміджу і національної системи освіти і держави в цілому через підвищення упізнаваності національних закладів вищої освіти і національної культури у світі;

- залучення іноземних студентів сприятиме покращенню інтеркультурного клімату в країні, розвитку інтеркультурної комунікації та інтеркультурної компетентності.

Виходячи з усього вищезазначеного, *розвиток міжнародного сегменту вищої освіти має розглядатися як один із пріоритетних стратегічних напрямів державної освітньої політики*. Це передбачає розроблення і впровадження цільових довготермінових програм розвитку експорту освітніх послуг. Тут можна навести приклад Польщі.

В останні роки кількість місцевих студентів у Польщі помітно скоротилася. Сталося це як через демографічний спад, так і внаслідок виїзду багатьох з них за кордон (у чому Польща дуже схожа на Україну). У якийсь момент очевидною стала потреба в поповненні їх кількості за рахунок іноземних студентів. Але, щоб їх зацікавити, необхідно було зробити польську національну вищу освіту більш конкурентоспроможною на світовому освітньому ринку.

Для цього в середині 2013 р. польський уряд затвердив проект «Стратегії розвитку людського капіталу 2020», основною метою якого стало збільшення кількості іноземних студентів, які навчаються в Польщі (принаймні протягом одного академічного року) до 5%, причому вже до кінця другого десятиліття XXI століття. При цьому іноземні студенти (і випускники) були оголошені особливо бажаними іммігрантами, ураховуючи їх освіту, знання польської мови й відносно легку інтеграцію в польське суспільство [10].

Активному залученню іноземної молоді стали служити:

- гнучкі процедури прийому на навчання і введення нових пільг;

- покращення умов легального проживання, які мотивують продовжити освіту й подальше перебування в Польщі;

- проведення активних рекламних кампаній за кордоном, які мають підвищити знання про Польщу, умови навчання та працевлаштування для іноземних студентів;

- розширення асортименту курсів, які викладаються іноземними мовами (найчастіше англійською), та адаптація навчальних програм до потреб іноземців;

- університети все частіше стали брати участь у міжнародних програмах обміну студентами та викладачами.

Заходи, що впровадив польський уряд, враховуючи їх успішність, можуть бути сприйняті і як перспективні напрями діяльності для українського уряду.

Особливо увага була приділена найчисельнішій та найзначущій групі студентів – з України та Білорусі. У польських університетах навіть почали вводити українськомовні програми. Усі ці заходи дали відчутні результати. Якщо, за даними CEDOS, сім-вісім років тому українських студентів у Польщі було не більше 3 тис., то за даними головного управління статистики Польщі минулого навчального року в польських університетах навчалось 20,5 тис. українських громадян. І це лише повні програми, які після їх завершення видають диплом, а ще є чимало семестрових чи річних стажувань.

Наведений приклад дає можливість визначити ще одну проблему. *Цільова довготермінова програма експорту освітніх послуг має розроблятися як частина загальної національної стратегії інтернаціоналізації вищої освіти*.

По-перше, без цього неможливо забезпечити належну якість освітніх послуг для іноземців. А саме якість освіти виступає одним з визначальних критеріїв перемоги в конкурентній боротьбі на міжнародному ринку освітніх послуг.

По-друге, випускаючи з поля зору вихідний відтік студентів, можна залишитись із порожніми аудиторіями. Вже в минулому навчальному році, за даними CEDOS, за кордоном навчалось щонайменше 53 тис. українців. Це така ж кількість студентів, як у двох найбільших українських університетах разом взятих – Львівській політехніці та КПІ. Ця кількість поступово наближається до кількості іноземних студентів, що приїжджають в Україну.

По-третє, збільшення кількості іноземних студентів не може бути самодостатньою метою. Кошти, що надходять від іноземних студентів, мають вкладатися у розвиток матеріально-технічної бази університетів, їх соціальної інфраструктури, наукової і освітньої діяльності, приращення кадрового потенціалу тощо. А це як раз системні і довготермінові завдання. Без цього українські заклади вищої освіти не зможуть витримати жорстку конкуренцію на ринку експорту освітніх послуг.

Дуже важливо, щоб нормативно-правова база забезпечення навчання іноземців в Україні була гармонізована з нормативно-правовою базою, що лежить в основі розвитку європейського простору вищої освіти. На сьогодні країни ЄПВО керуються комплексною стратегією інтернаціоналізації вищої освіти, яка охоплює три основні напрями:

- академічна мобільність (вхідна і вихідна);
- внутрішня інтернаціоналізація (інтернаціоналізація навчальних планів) і цифрове навчання;
- розвиток співробітництва і партнерства [7].

Слід також враховувати, що європейська комплексна стратегія інтернаціоналізації *охоплює усі рівні освіти* – бакалавра, магістра, доктора філософії і доктора наук. В Україні ж іноземні студенти навчаються переважно за програмами бакалавра і магістра. Відповідно до існуючої нормативно-правової бази іноземні студенти мають право здобувати вищу освіту в Україні не тільки на денній формі навчання, а і заоч-

но. Але ця можливість, так само як і можливість здобувати вищу освіту дистанційно, іноземними студентами практично не використовується. Необхідним є формування і дотримання зобов'язань для рівного і етичного партнерства у вищій освіті.

Особливу увагу слід також приділити питанням кадрового забезпечення експорту освітніх послуг, як його менеджерській складовій, так і підвищення кваліфікації професорсько-викладацького складу, що працює з іноземними студентами.

Приклад Польщі, а також Великої Британії, Німеччини, Нідерландів та інших країн-лідерів у сфері експорту освітніх послуг показує, що доцільно створити спеціальний національний і регіональні центри, що будуть цілеспрямовано займатися цим питанням, зокрема, створювати і просувати інформаційні ресурси про освіту для іноземців в Україні – у мережі Інтернет, на освітніх виставках, конференціях, презентаціях тощо. Надавати підтримку і допомогу університетам у рекламуванні своїх освітніх послуг за кордоном.

Для експорту освітніх послуг слід також більш активно використовувати можливості програм спільних/подвійних дипломів.

Проведений аналіз дозволяє виокремити проблеми у сфері залучення і навчання іноземних студентів, що потребують пріоритетного вирішення.

Проблема 1. Велика кількість служб і документів, які регулюють питання навчання іноземних студентів, часто дублюють один одного і ускладнюють роботу міжнародних відділів університетів. Навчання іноземних студентів в Україні регулюється безпосередньо Наказом МОН № 1541 від 01.11.2013 «Деякі питання організації набору та навчання (стажування) іноземців та осіб без громадянства», Наказом МОН № 1272 від 11.12.205 «Про внесення змін до Наказу МОН від 01.11.2013 № 1541», де було змінено п. 1. Порядок видачі іноземцям та особам без громадянства запрошень на навчання (стажування) в Україні та їх реєстрації, п. 3. Порядок організації набору та навчання (стажування)

іноземців та осіб без громадянства. Нормативно-правова база включає документи, що регулюють візові питання і в'їзд в Україну (усього 8 документів від КМУ, МЗС, СБУ, МВС) та міграційні питання (усього 9 документів від КМУ, МВС і Закони України).

Пропозиції щодо вирішення:

- запровадити гнучкіші процедури прийому на навчання;
- зробити гнучкішими правила надання ліцензій ЗВО на підготовку іноземних студентів, з одного боку, зробивши їх більш ліберальними щодо можливості перебільшувати заявлений обсяг, а з іншого – зберегти високі вимоги до якісних показників;
- забезпечити рівні права з українськими студентами щодо участі у внутрішній та зовнішній академічній мобільності;
- передбачити можливість надання спеціальних стипендій для найкращих іноземних студентів, які продемонстрували значні успіхи в наукових дослідженнях;
- покращити умови легального проживання, які мотивують продовжити освіту й подальше перебування в країні;
- забезпечити можливість легального працевлаштування під час навчання.

У цілому, вважаємо за доцільне гармонізувати нормативно-правову базу, зменшивши кількість документів, підготувати узагальнюючий документ і затвердити Кабінетом міністрів України.

Проблема 2. Недостатнім є стратегічне планування розвитку вищої освіти та її інтернаціоналізації.

Пропозиції щодо вирішення:

- розробити і впровадити цільові довготермінові програми розвитку експорту освітніх послуг як складової стратегії розвитку людського капіталу, яка в європейських країнах взята за основу національної стратегії розвитку в цілому та інтернаціоналізації вищої освіти зокрема;
- розробити цільову довготермінову програму експорту освітніх послуг як частини загальної національної стратегії інтернаціоналізації вищої освіти; збільшення кількості іноземних студентів не може бути самодостатньою метою;

- передбачити можливість спрямування коштів, що надходять від іноземних студентів, на розвиток матеріально-технічної бази університетів, їх соціальної інфраструктури, наукової і освітньої діяльності, прирощення кадрового потенціалу тощо;

- гармонізувати нормативно-правову базу забезпечення навчання іноземців в Україні з нормативно-правовою базою, що лежить в основі розвитку європейського простору вищої освіти та освітньої політики ЄС.

Нагадаємо, що сьогодні країни ЄС керуються комплексною стратегією інтернаціоналізації вищої освіти, яка містить три основні напрями: академічна мобільність (вхідна і вихідна, ступенева і кредитна); внутрішня інтернаціоналізація (інтернаціоналізація навчальних планів) і цифрове навчання; розвиток співробітництва і партнерства.

Проблема 3. Європейська комплексна стратегія інтернаціоналізації охоплює усі рівні вищої освіти – бакалавра, магістра, доктора філософії і доктора наук. В Україні ж іноземні студенти навчаються переважно за програмами бакалавра і магістра.

Пропозиції щодо вирішення. Відповідно до існуючої нормативно-правової бази іноземні студенти мають право здобувати вищу освіту в Україні не тільки на денній формі навчання, а і заочно. Але ця можливість, так само як і можливість здобувати вищу освіту дистанційно, іноземними студентами практично не використовується. При вдосконаленні нормативно-правової бази освіти для іноземців слід також приділити увагу кращому забезпеченню таких форм освіти, як екстернатна і післядипломна.

Проблема 4. Недостатність інформаційного, маркетингового і рекламного забезпечення для рекрутингу іноземних студентів. На сьогодні майже всіх іноземних студентів набирають самі іноземці – до 80% набирають рекрутингові агенції – резиденти і нерезиденти, суб'єкти підприємницької діяльності, які не завжди відповідають вимогам доброчесності.

Пропозиції щодо вирішення:

- створити спеціальні національний і регіональні центри, що будуть цілеспрямовано займатися цим питанням, зокрема, створювати і просувати інформаційні ресурси про освіту для іноземців в Україні – в мережі Інтернет, на освітніх виставках, конференціях, презентаціях тощо, надавати підтримку і допомогу університетам у рекламуванні своїх освітніх послуг за кордоном, проведення активних рекламних кампаній за кордоном, які мають підвищити знання про Україну, умови навчання та працевлаштування для іноземних студентів;

- одним із важливих напрямів діяльності центрів має бути підготовка іноземних студентів до навчання і допомога у кращій адаптації до навчання в українських закладах вищої освіти, а також соціальна адаптація та інтеграція, налагодження інтеркультурної комунікації. Можлива підготовка етнографічних навчальних відеофільмів і культурних програм, здійснення соціальної і культурної фасилітації;

- забезпечити чіткі правові норми для активного впровадження програм спільних/подвійних дипломів;

- забезпечити контроль за дотриманням зобов'язань для рівного і етичного партнерства у вищій освіті;

- розробити етичний кодекс для усіх, хто працює з іноземними студентами (адміністративний і допоміжний персонал, професорсько-викладацький склад);

- передбачити можливості підвищення кваліфікації усіх залучених до роботи з іноземними студентами (насамперед менеджерський і професорсько-викладацький склад), їх рівень володіння іноземною (англійською) мовою та інтеркультурну обізнаність.

Висновки. Довготермінове планування діяльності щодо залучення іноземних студентів передбачає *постійний моніторинг ситуації для виявлення проблем, що існують у цій царині, та знаходження ефективних шляхів їх вирішення.* Тут потрібна постійна взаємодія між усіма стейкхолдерами й учасниками міжнародної освітньої діяльності – МОН, Комітетом Верховної Ради з освіти і науки, НАПН, університетами, Інститутом вищої освіти, неурядовими громадськими організаціями, громадськістю тощо. Доцільно також налагоджувати активну співпрацю з посольствами різних країн, міжнародними організаціями, рекрутинговими міжнародними агенціями (привертаючи увагу до репутації і якості діяльності останніх).

ЛІТЕРАТУРА

1. Аналіз зарубіжного досвіду інтернаціоналізації вищої освіти на основі культурно-гуманітарних стратегій / авт. кол.: І. В. Степаненко, В. В. Зінченко, Т. В. Андрущенко, Л. С. Горбунова, М. А. Дебич, І. М. Сікорська; за заг. ред. Степаненко І. В. // Вища освіта України. – 2015. – № 3, дод. 2. – С. 154–280.

2. Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду інтернаціоналізації вищої освіти на основі культурно-гуманітарних стратегій (ч. II): пре-принт (аналітичні матеріали) / Л. Горбунова, М. Дебич, В. Зінченко, І. Степаненко, О. Шипко / за ред. І. Степаненко. – К.: ІВО НАПН України, 2016. – 144 с.

3. **Дебич М. А.** Інтернаціоналізація вищої освіти: світовий досвід: монографія / М. А. Дебич. – Суми: Університетська книга, 2017. – 291 с.

4. **Жерьобкіна Т.** Освіта в Україні / Т. Жерьобкіна, І. Когут, М. Куделя, Є. Стадний, І. Шевченко; заг. ред.: Єгор Стадний // CEDOS: аналітичний Центр. – 2015. – 84 с.

REFERENCES

1. Analysis of the foreign experience of higher education internationalization based on cultural and humanitarian strategies /avt. kol.: I. V. Stepanenko, V. V. Zinchenko, T. V. Andrushchenko, L. S. Horbunovf, M. A. Debych, I. M. Sikorska; za zah. red. Stepanenko I. V // Vyscha osvita Ukrainy/. – 2015. – No. 3, dodatok 2. – P. 154–280 (In Ukrainian).

2. Analysis of the leading domestic and foreign experience of higher education internationalization on the basis of cultural and humanitarian strategies (part II): preprint (analytical materials) / L. Horbunova, M. Debych, V. Zinchenko, I. Stepanenko, O. Shypko / za red. I. Stepanenko. – Kyiv: IVO NAPN Ukrainy, 2016. – 144 p. (In Ukrainian).

3. **Debych M.** Internationalization of higher education: global experience: monograph / M. A. Debych. – Sumy: Universytetska knyha, 2017. – 291 p.

4. **Zheriobkina T.** Education in Ukraine / T. Zheriobkina, I. Kohut, M. Kudel, Ye. Stadnyi,

5. Інтернаціоналізація вищої освіти в Україні: методичні рекомендації / Л. Горбунова, М. Дебич, В. Зінченко, І. Сікорська, І. Степаненко, О. Шилко / за ред. І. Степаненко. – К.: ІВО НАПН України, 2016. – 158 с.

6. Національний освітній глосарій: вища освіта. – 2-е вид., перероб. і допов. / авт.-уклад.: В. М. Захарченко, С. А. Калашнікова, В. І. Луговий, А. В. Ставицький, Ю. М. Рашкевич, Ж. В. Таланова / за ред. В. Г. Кременя. – К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2014. – 100 с.

I. Shevchenko; zah. red.: Yehor Stadnyi // CEDOS: Analytychnyi Tsent. – 2015. – 84 p. (In Ukrainian).

5. Internationalization of Higher Education in Ukraine: Methodological Recommendations / L. Horbunova, M. Debych, V. Zinchenko, I. Sikorska, I. Stepanenko, O. Shypko / red. I. Stepanenko. – Kyiv: IVO NAPN Ukrainy, 2016. – 158 p. (In Ukrainian).

6. National educational glossary: higher education. – 2-vyd. pererob. i dop. / aut.-uklad.: V. M. Zakharchenko, S. A. Kalashnikova, V. I. Luhovyi, A. V. Stavytskyi, Yu. M. Rashkevych, Zh. V. Talanova / red. V. H. Kremen. – Kyiv: Vydavnychiy dim «Pleiady», 2014. – 100 p. (In Ukrainian).

---

7. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. European Higher Education, Brussels, 11.7.2013 COM(2013) 499, final. – 15 p.

8. Education at a Glance 2016: OECD Indicators [Electronic resource]. – Paris: OECD Publishing, 2016. – URL: <http://dx.doi.org/10.187/eag-2016-en>

9. **Shapovalova O.** Ukraine. Open for you. Open for Education. – URL: http://studyinukraine.gov.ua/wp-content/uploads/2016/08/Prezentatsia_India_Kongo.compressed-1.pdf

10. Study of human capital in Poland. – Warszawa: PARR, 2011. – 189 p.

11. Ukrainian State Centre for International Education. Study in Ukraine [Electronic resource]. – URL: <http://studyinukraine.gov.ua/wp-content/uploads/2016/07/Presentation-05-07-2017.pdf>